

УДК 343.85

О. Г. Михайлик

кандидат юридичних наук, докторант кафедри
управління безпеки, правоохоронної та антикорупційної діяльності
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ЗАХОДІВ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Постановка проблеми та актуальність статті. Розглядаючи питання реалізації оперативними підрозділами заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству в установах виконання покарань, слід зазначити, що цей процес суттєво залежить від стабільного функціонування всіх підрозділів названих установ, а також від належного виконання персоналом установ виконання покарань своїх службових обов'язків, вміння ефективно прогнозувати та своєчасно планувати профілактичні заходи цього небезпечного для функціонування кримінально-виконавчої системи соціально-правового явища.

На нашу думку, саме завдяки залученню оперативних підрозділів для реалізації заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству в установах виконання покарань ймовірність такого запобігання значно підвищується. У свою чергу, таке запобігання передбачає не тільки нейтралізацію вчинення засудженими насильства, а і вчинення ними інших антисоціальних явищ і процесів, що відбуваються в установах виконання покарань України.

Водночас, заходи спеціально-кримінологічного запобігання насильству в установах виконання покарань мають пряму дію і вживаються оперативними підрозділами у відповідності з планом роботи установи виконання покарань. Передусім такі заходи вирішують завдання усунення, нейтралізації, мінімізації криміногенних факторів, які спонукають насильство в установах виконання покарань. Спеціальна визначеність функцій стосовно виявлення й усунення (блокування і нейтралізації) причин, умов та інших детермінант насильства є основним моментом їх запобіжної діяльності.

Метою статті є розгляд деяких питань реалізації оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених.

Теоретичною базою написання статті стали праці: Г. А. Аванесова, Ю. М. Антопяна, Л. В. Багрій-Шахматова, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, Є. М. Бодюла, В. В. Василевича, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, М. Я. Гуцуляка, І. М. Даньшина, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, А. І. Долгової, В. М. Дрьоміна, В. П. Ємельяно-

ва, А. П. Закалюка, О. О. Книженко, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, О. М. Литвака, С. С. Мірошниченка, В. А. Мисливого, Ю. В. Орла, М. С. Пузирьова, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, П. В. Храпінського, П. Л. Фріса, С. В. Царюка, О. О. Шкути, Н. С. Юзікової, І. С. Яковець та ін.

Основний зміст статті. Кримінологічний аналіз реального стану насильства в установах виконання покарань свідчить про необхідність користуватися уже напрацьованими як зарубіжними, так і вітчизняними вченими науковими та практичними методиками й підходами до цієї проблеми.

Зокрема, відомий український вчений-кримінолог О. М. Джужа справедливо зазначає, що існує потреба створення науково обґрунтованої кримінологічної моделі запобіжної діяльності силами та засобами УВП, усіх складових її структури, а удосконалення механізму дії оперативних, правозастосовних, виховних та інших запобіжних заходів надає змогу визначити підсистему запобігання, яка логічно впливає із цілісної загально-соціальної системи [1, с. 172].

У цьому зв'язку, ми підтримуємо вітчизняного вченого В. В. Коваленко, який аналізуючи сучасну кримінальну ситуацію в установах виконання покарань України, наголошує на важливості аналізу оперативного стану в цих установах, його основних елементів, етапів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам в установах виконання покарань, а також на комплексному плануванні діяльності у відповідних розділах, які визначають основні напрями профілактичної роботи всіх служб установ виконання покарань (організаційно-управлінські, оперативного, режимного, виховного впливу, заходи у сфері матеріально-побутового та медичного забезпечення та ін.) [2, с. 12].

Таким чином, реалізація оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених мають на меті саме недопущення кримінально карних діянь, зокрема вчинення нового злочину. Спеціальне призначення щодо виявлення та ліквідації, блокування, нейтралізації детермінант цієї злочинності – це головна особливість спеціально-кримінологічного запобігання [3, с. 42].

Отже, реалізація оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених слід розуміти як проведення заходів, що безпосередньо спрямовані на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних чинників соціального середовища та на осіб, які можуть вчинити насильство.

Основними завданнями реалізація оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених є: забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб; запобігання і виявлення злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання; вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень; надання правоохоронним органам, які здійснюють ОРД або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні злочинів [4, с. 79].

Завдяки цій діяльності в установах виконання покарань насильство серед засуджених виявляється шляхом залучення конфедіційного співробітництва із ними. Оперативні підрозділи установ виконання покарань являють собою самостійну підсистему оперативних підрозділів, передбачених ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», котра пройшла у своєму розвитку довгий і складний шлях.

Це обумовлювалося політикою держави і потребами правоохоронної практики у сфері боротьби з рецидивною, у тому числі пенітенціарною злочинністю, в той або інший історичний період, а також змінами кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого (виправно-трудоного) законодавства у сфері призначення і виконання покарань.

Досвід роботи оперативних підрозділів установ виконання покарань із засудженими, схильними до вчинення насильства і нового злочину, свідчить про те, що така категорія засуджених потребує особливої уваги, оскільки не тільки не висловлює своїх намірів продовжити насильство і злочинну діяльність, а й прагне переконати оточуючих у тому, що такі наміри у них відсутні, що вони вже стали на шлях виправлення.

Вказана категорія засуджених і зовні суворо дотримуються встановленого порядку відбування покарання, виявляють активність у діяльності самодіяльних організацій тощо. Одночасно вивчають настрої засуджених, вишукуючи серед них одностайних, зав'язують із ними близькі стосунки. Тому, виявити таких осіб здатні тільки оперативні підрозділи установ виконання покарань, маючи у своєму розпорядженні необхідні сили і засоби, а також повноваження проводити оперативно-розшукові заходи за належною організацією їх ро-

боти, в тому числі і щодо запобігання насильства в установах виконання покарань

Практика функціонування установ виконання покарань переконливо підтверджує, що здебільшого ОРД, по суті, – єдиний засіб ефективного впливу на криміногенні явища в цих установах за допомогою гласних і негласних заходів запобігання насильства серед засуджених.

Крім того, оперативні підрозділи установ виконання покарань проводять комплекс оперативно-розшукових заходів щодо запобігання насильства з боку засуджених. Тому в профілактичній діяльності необхідно враховувати сферу докладання їх зусиль, об'єкти впливу, наявність конкретних завдань, особливості сил, засобів і методів, наявних у їх розпорядженні.

Саме ця особливість і виділяє реалізацію оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених. Ця позиція знаходить своє підтвердження і в останніх дослідженнях пенітенціарної злочинності [5, с. 59–63].

Вітчизняний вчений С. І. Халимон вивчаючи оперативно-розшукову діяльність в установах виконання покарань наголошував на тому, що провідне місце оперативних підрозділів у запобіганні злочинам, котрі вчиняються засудженими в установах виконання покарань, зумовлено такими обставинами:

- наявність кримінального досвіду у засуджених, які відбувають покарання в пенітенціарних установах;
- обізнаність багатьох засуджених про методи роботи правоохоронних органів (у тому числі оперативних підрозділів);
- наявність зазначеного співтовариства з його особливою кримінальною ідеологією;
- виникнення суперечностей у взаєминах між засудженими та персоналом;
- здатність засуджених ретельно приховувати наміри щодо продовження злочинної діяльності;
- латентність внутрішньогрупових кримінальних процесів у зазначеному співтоваристві в установах виконання покарань;
- наявність у засуджених певної «кваліфікації» при вчиненні окремих видів злочинів [1, с. 276–277].

До особливостей реалізації оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених можна віднести такі:

- переважна частина профілактичних заходів проводиться щодо засуджених, котрі, як правило, неодноразово відбувають покарання в місцях не-свободи;
- діяльність оперативних підрозділів установ виконання покарань здійснюється на основі Закону України «Про оперативно-розшукову

діяльність» з особливостями, визначеними відомчими (міжвідомчими) нормативно-правовими актами;

- профілактичні заходи оперативних підрозділів установ виконання покарань тісно пов'язані з виховним впливом на засуджених;

- більшість оперативно-профілактичних заходів проводиться негласно, але в тісній взаємодії з гласними методами.

Водночас, реалізація оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених передбачає, перш за все, виявлення причин, що породжують насильство, і умов, що сприяють її вчиненню, з подальшим розробленням заходів з усунення названих обставин.

Окрім цього, така реалізація включає в себе виявлення осіб, від яких можна очікувати порушень режиму, і застосування до них заходів виховного і запобіжного впливу. Нарешті, вона передбачає заходи щодо своєчасного виявлення та припинення вчинення насильства у різних його формах і проявах.

Отже, при реалізації оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених і ув'язнених варто вирішувати такі завдання:

- виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню насильства в установах виконання покарань, і водночас вживати заходів щодо їх усунення;

- виявляти осіб, схильних до вчинення насильства в установах виконання покарань, проводити з ними профілактичну роботу і в обов'язковому порядку ставити їх на оперативно-профілактичний облік;

- проводити оперативно-розшукові заходи щодо усунення впливу негативно налаштованої частини засуджених на інших осіб, позбавлених волі, щодо вчинення ними насильства в установах виконання покарань;

- здійснювати безпосередній вплив гласними і негласними заходами на засуджених, від яких можна очікувати вчинення насильства в установах виконання покарань, або організувати такий вплив за допомогою проведених оперативно-розшукових заходів тощо.

Таким чином, оперативні підрозділи установ виконання покарань в процесі реалізації заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених виступають в ролі основних суб'єктів цієї діяльності. Саме вони володіють найповнішою інформаційною базою, заснованою на гласних і негласних джерелах інформації, яка включає в себе не тільки дані кримінальної статистики, а й відомості про порушення встановленого порядку відбування засудженими покарання, матеріали службових перевірок, матеріали оперативних і спеціальних обліків, інформацію інших служб, негласний апарат тощо.

Водночас, свою діяльність щодо запобігання насильству серед засуджених вони проводять у спільній взаємодії з іншими структурними підрозділами, що дозволяє своєчасно реагувати на прояви такого насильства на ранніх стадіях перебування серед засуджених в місцях несвободи, виявлять його в процесі відбування ними покарання.

Здійснюючи збір оперативної інформації, щодо насильства серед засуджених, оперативні підрозділи установ виконання покарань здатні вплинути на характер і результативність запобігання насильству серед засуджених. Це перш за все, підтримання престижу та здобуття авторитету серед засуджених, прагнення до лідерства в їх середовищі, котре переходить у ряді випадків у насильницьку, корисливу мотивацію типу злочинної поведінки.

У попереджувальній роботі постійної уваги вимагають засуджені, які перебувають в угрупованнях негативної спрямованості, повсякчас порушують встановлений порядок відбування покарання, негативно ставляться до адміністрації, демонструють неприйняття будь-яких форм профілактичної роботи.

Становить інтерес для запобігання насильству в установах виконання покарань і низка ситуацій або факторів особистісного характеру, впливати на які в інтересах запобігання насильству можна як гласними, так і негласними методами:

- наявність у значної кількості засуджених тих або інших невротичних відхилень і психічних аномалій. Особи такого типу ставляться на профілактичний облік;

- невисокий, як правило, загальноосвітній рівень засуджених, примітивна структура потреб, негативна установка по відношенню до потерпілого;

- емоційна нестійкість, нестриманість, відсутність можливості самоуправління в екстремальних умовах, переважання емоцій над розумом;

- залежність від інших засуджених, нерідко від лідерів і авторитетів кримінального середовища, складності у вирішенні конфліктів з іншими засудженими;

- нетовариськість, песимізм, прихованість, котрі нерідко знаходять вихід в емоційному вибуху: насильство, злісне порушення встановленого порядку відбування покарання;

- підвищена тривожність, страхи, обережність, мінімальні контакти, що нерідко призводить до невротичних або психічних відхилень, а отже, до насильницьких дій, статевих ексцесів тощо.

Таким чином, успішна реалізація оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених багато в чому залежить від того, наскільки правильно і науково обґрунтовано організовано їх повсякденну діяльність.

В обов'язковому порядку оперативні підрозділи установ виконання покарань повинні пла-

нувати заходи щодо запобігання і виявлення насильства серед засуджених, а також порушень встановленого порядку відбування покарання, які повинні входити самостійним розділом у план роботи оперативного відділу.

Так, вивчивши у процесі дослідження позитивний досвід діяльності оперативних підрозділів установ виконання покарань за вказаним напрямом, ми дійшли висновку, що в цьому розділі плану роботи оперативного відділу доцільно планувати: виявлення недоліків і упущень в діяльності працівників оперативних підрозділів установ виконання покарань, виявлення засуджених, які схильні до вчинення насильства та задумують його вчинення.

Варто підтримати позицію вітчизняного вченого В. А. Носенко про те, що позитивні результати роботи з попередження і виявлення злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання можуть бути досягнуті при більш високому рівні кваліфікації та професійної майстерності працівників установ виконання покарань і, в першу чергу, оперативних працівників, які є основною категорією співробітників цих установ, які, маючи в своєму розпорядженні необхідні сили та засоби, за допомогою оперативно-розшукових заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», зможуть більш успішно вирішити покладені на них завдання [6, с. 130–132].

Висновки. На завершення проведеного дослідження реалізації оперативними підрозділами установ виконання покарань заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству серед засуджених слід зазначити, що оперативні підрозділи цих установ не тільки відіграють важливу роль у виявленні нейтралізації та запобіганню насильства серед засуджених, а найголовніше, те, що використовуючи весь свій інструментарій гласних і негласних засобів, вони здатні здійснювати раннє запобігання насильству в установах виконання покарань шляхом виявлення та нейтралізації злочинних авторитетів і угруповань засуджених негативної спрямованості.

Література

1. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник. / за ред. О. М. Джужі. Київ : НАВС, 2013. С. 172–181.
2. Коваленко В. Загальносоціальні умови профілактики злочинів в економічній сфері. Право України. 2004. № 8. С. 12–18.
3. Інформаційний бюлетень про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році [Книга 1]. Київ: Державна пенітенціарна служба України, 2014. 68 с.
4. Каретников И. В. Предупреждение преступлений в исправительно-трудовых колониях : учеб. пособие. Москва : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1987. 88 с.

5. Богатирьев И. Г., Богатирьева О. И., Пузырьков М. С. Запобігання пенітенціарній злочинності в Україні : посібник. Київ: ВД «Дакор», 2014. 96 с.

6. Носенко В. А. Кримінологічні засади запобігання вчиненню злочинів проти життя та здоров'я особи у місцях позбавлення волі. Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби. 2014. № 1 (спеціальний випуск) [Пенітенціарна ідея Георгія Радова : минуле, сьогодні, майбутнє... : матеріали круглого столу (Київ, 6 лют. 2014 р.)]. С. 130–132.

Анотація

Михайлик О. Г. Деякі питання реалізації оперативними підрозділами заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству в установах виконання покарань. – Стаття.

У статті розглянуто деякі питання реалізації оперативними підрозділами заходів спеціально-кримінологічного запобігання насильству в установах виконання покарань. Зазначено, що для забезпечення реалізації заходів запобігання насильству в установах виконання покарань залучаються всі сили і засоби в цих установах. Виокремлено взаємодію оперативних підрозділів з іншими структурними підрозділами установ виконання покарань щодо запобігання насильству в місцях несвободи.

Ключові слова: заходи запобігання, установа виконання покарань, засуджені, оперативні підрозділи, насильство.

Аннотация

Михайлик А. Г. Некоторые вопросы реализации оперативными подразделениями мероприятий специально-криминалистического предупреждения насилия в учреждениях исполнения наказаний. – Статья.

В статье рассмотрены некоторые вопросы применения оперативными подразделениями мер специально-криминалистического предупреждения насилия в учреждениях исполнения наказания. Отмечено, что для обеспечения предотвращения насилия в учреждениях исполнения наказания привлекаются силы и средства, имеющиеся в их распоряжении. Раскрыто взаимодействие оперативных подразделений с другими структурными подразделениями учреждений исполнения наказаний относительно предупреждения насилия в местах несвободы.

Ключевые слова: меры, предотвращение, учреждение исполнения наказания, осужденные, оперативные подразделения, насилие.

Summary

Mykhailyk O. H. Some questions of realization of actions of special and criminological prevention by operational divisions to violence in institutions of execution of punishments. – Article.

In article some questions of application of measures of special and criminological prevention of violence by operational divisions in institutions of execution of the punishment are considered. It is noted that for ensuring prevention of violence in institutions of execution of the punishment forces and funds which are available at their order are raised. Interaction of operational divisions with other structural divisions of institutions of execution of punishments concerning prevention of violence in places of unfreedom is opened.

Key words: measures, prevention, establishment of execution of the punishment, convicts, operational divisions, violence.